

A múlt birtokbavétele – önmagunk megismerése

A magyarországi németek kitelepítése

A történelmi folyamatokat vizsgálva hajlamosak vagyunk azokat az események együttesét meghatározó körülmények felől nézni, és figyelmen kívül hagyjuk a személyes szabadságnak azt a mozgásterét, amely az egyén számára mindenfajta meghatározottság mellett is az adott szituációban rendelkezésére állt. Meggyőződésem, a 20. század európai kataklizmáit csak akkor tudjuk megérteni, ha a személyes szabadság felőli nézőpontot következetesen érvényesítjük.

A második világháború utolsó hónapjaiban, és az azt követő fél évtizedben Kelet-Közép-Európából végrehajtott elűzések nem előzmény nélküliek. Az első világháborút lezáró békeszerződések kisebbségvédelmi rendszerének kudarca gyakorlatilag annak életbelépésével egyidőben nyilvánvalóvá vált. Az érintett államok a békekonferencia ajánlása, és a szerződések kötelezettségei ellenére sem kisebbségeik társadalmi integrálására, hanem asszimilációjukra és beolvasztásukra törekedtek. Szóba sem jött sehol a svájci mintát követve az egy államon belüli többségi és kisebbségi népcsoportok társnemzeti státusza, és sehol nem karolták fel a történetileg és kulturálisan kialakult különbségekre épülő regionalizmust sem. Bár ezen az általános helyzeten belül jelentős különbségek mutatkoztak az egyes államok kisebbségpolitikájában, azt a feltevést azonban, hogy a politikai demokrácia egyben a kisebbségek jogainak szavatolását is jelenti – a gyakorlat nem igazolta.

Ez a tapasztalat már a '30-as évek közepén megerősítette azt az elgondolást, amely a kisebbségi probléma megoldásaként elfogadta - az angol, francia és német politikai elit körében is - „az etnikai szétválasztás” elvét/lehetőségét. Azaz a jövőbeni Európa egy fontos konfliktusforrásának megszüntetése érdekében, megengedhetőnek tartották az etnikai viszonyok áttelepítésekkel való újrendezését. Erre hivatkoztak mind, akik 1939-től a „népességtranszfer” valamely formáját propagálták. A tiszta nemzetállamok létrehozását – hasonló érveléssel, de természetesen más okokból - támogatták a kelet-közép-európai országok politikai elitjei, és részben társadalmi is. A nemzeti kisebbségeknek a nemzetközi politikában konfliktusforrásként való meghatározása mellé azonban a német és magyar közösségekkel

szemben ebben a régióban újabb érvek társultak. Nevezetesen megkezdődött e közösségek démonizálása, a német – illetve magyar - expanziós törekvések eszközeként, „ötödik hadoszlopaként”, „állam az államban” való megjelenítésük, amiből axiómaként vezették le kollektív bűnösségüket, és fogalmazták meg elűzésük igényét.

A magyarországi politikai elitnek és részben a társadalomnak is a kollektív bűnösséghez való viszonyulását meghatározta - illetve befolyásolta - az, hogy a csehszlovák kormány nemcsak a német, de a magyar kisebbség teljes kitelepítését is követelte, mégpedig azonos érvelés alapján. A magyar kormányok és politikai pártok csapda-helyzetbe kerültek. Egyrészt természetesen védeni, képviselni akarták a fenyegetett és üldözött magyar kisebbségi közösségeket, s azt maguk is tudták, hogy ezt hitelesen csak akkor tehetik, ha lemondanak a németekkel szemben a kollektív bűnösség-büntetés elvének alkalmazásáról. Másrészt a politikai hatalomért folytatott harc során szükségük volt arra a gazdasági potenciálra, amelyet a német közösség megbüntetése/felelősségrevonása révén szerezhetek meg, s amelyet szavazóbázisuk kialakításához, illetve megerősítéséhez, a társadalom átstrukturálásához kívántak felhasználni. Ebben a helyzetben a magyar kormányok eljárását kettősség jellemezte. Egyrészt: a szlovákiai magyar közösség megítélését, és a vele szemben alkalmazott eljárást mind a nemzetközi diplomáciai színtereken, mind a két ország tárgyalásain a németekétől elkülönítetten igyekeztek kezelni, és attól eltérőként, valami 'más'-ként próbálták megjeleníteni. Másrészt: a hazai német közösséggel szemben a kollektív bűnösség-büntetés elvét formális, jogi értelemben ugyan elutasították, ugyanakkor azt leplezett módon, a végrehajtás során alkalmazták.

Ez a kettősség azonban nemcsak az érintett országokra, de a nagyhatalmakra is jellemző volt. A potsdami határozatokkal – amelyekkel jórészt immár a kialakult folyamatok valamiféle mederben tartására törekedtek, semmint elvszerű szabályozására - deklaratív módon tették lehetővé Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország számára, hogy német nemzetiségeiktől Németországba történő áttelepítésükkel megszabaduljanak. S jóllehet a nagyhatalmi verdikt tartalmaz egy rövid kitétel a telepítések emberséges és szervezett módon történő végrehajtására, annak érvényt szerezni nem tudtak. Éppen ezért a második világháború után végrehajtott telepítések embertelen módjáért, a kisebbségek jogfosztásáért, helyzetéért, az adott országokat és a szövetséges nagyhatalmakat egyaránt felelősség terheli.

Ez a felelősség nem megosztható, és nem átruházható. Ha a jelent meg akarjuk szabadítani a múlt terhétől, hogy szabadon, vagy legalábbis szabadabban élhessünk a jövőben, akkor nem elegendő a múlt eseményeinek a föltárása, a tények megállapítása. Meg is kell értenünk azokat.

Nem annyira azt, hogy mi történt, hanem azt, hogy hogyan, és miért történt. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy ki-ki szembenézzen az adott folyamatban játszott felelősségével, amely mindig a körülmények által megszabott kényszerek és lehetőségek közötti választásban rajzolódik ki.

A második világháború befejezése után Magyarországon végbement átalakulási folyamat fő tartalma az első fél évtizedben politikai, nem pedig gazdasági, vagy kulturális jellegű volt, ezért ez utóbbi területek prioritásait is a hatalom megszerzésének céljai határozták meg. Ennek a folyamatnak a része a magyarországi németekkel szemben alkalmazott eljárás is, amelyet a kitelepítések befejezéséig a nagyhatalmak állásfoglalásai, az ország külpolitikai helyzete, valamint a hazai politikai erők törekvései határoztak meg.

Már 1944 novemberében-decemberében megfélemlítette a német közösséget a szovjet hadsereg által – részben a kialakulóban lévő magyar közigazgatás közreműködésével – végrehajtott akció, amelynek keretében több tízezer német került szovjetunióbeli munkatáborokba.

A magyarországi politikai erők törekvései 1945 tavaszán váltak nyilvánvalóvá. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány által március 17-én a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról elfogadott rendelete egy radikális, a felgyülemlett szociális feszültségeket enyhítő, ám a gazdasági célszerűséget sok tekintetben mellőző, a Parasztpárt és a Kommunista Párt szavazóbázisának kialakítását, növelését szem előtt tartó elképzelést tükrözött. A rendelet értelmében a földreform végrehajtása során a német nemzetiségű lakosság széles rétegeinek vagyoni korlátozása vált lehetővé, tekintet nélkül az egyéni felelősségre.

Az országon belüli egyenetlen birtokmegoszlás és a nagyszámú igénylő miatt a földbirtokreform során lehetővé vált azoknak a földigénylőknek az ország más területeire való szervezett áttelepülése is, akiknek igényeit saját lakóhelyükön nem tudták teljesíteni. Mindezekből az következett, hogy a földreform végrehajtása a jogszabályi lehetőségeken túl is a német nemzetiségű lakosság rovására történt. Egyrészt a helyi társadalom tagjai a korábbi nemzetiségi és politikai ellentétekre, feszültségekre adott revansként élték meg a földosztást. Másrészt az a tény, hogy a felosztható földterületek országos méretekben elégtelennek bizonyultak, szükségessé tette az elkobzások kiterjesztését, amit a Volksbund-tagok, illetve a német nemzetiségűek rovására valósítottak meg.

A földreform végrehajtása során néhány hét alatt óriási társadalmi feszültség halmozódott

fel. A nincstelen tömegek földhözjuttatása, a szomszéd államokból érkező nagyszámú magyar menekült elhelyezése, és a bukovinai székelyek letelepítése immár nemcsak a németek vagyoni, politikai, és kulturális jogainak korlátozását, de kitelepítésük igényét is felvetette. 1945 nyarára mind a jobb, mind a baloldali pártok egyetértettek a kitelepítés tényében, csupán az érintettek körét, és a kitelepítés módját illetően voltak nézeteltérések. Ahogy Erdei Ferenc belügyminiszter fogalmazott: „A sikeres és gyors megoldás nem lehet más, mint a svábság kitelepítése, /.../ de egy ilyen megoldás végrehajtásának rendkívüli technikai nehézségei vannak, azaz hogyan és hová bonyolíthatnánk ezt le.”¹ Mindenek előtt tehát a nagyhatalmak - főként a Szovjetunió – belegyezésének megszerzésére törekedtek, ezért 1945. május 26-án a magyar kormány maga kérte 200-250 ezer német Németország szovjet megszállási övezetében való kitelepítésének lehetőségét.

Bibó István – aki ekkor a belügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának a munkatársa volt – ezekben a napokban memorandumban tekintette át a kibontakozott folyamat hatásait. Leghatározottabban azt a képmutatást ostorozta amely a törvények, rendeletek, nyilatkozatok és a tényleges szándékok, eljárások közötti különbségekben megmutatkozott. A hivatalos megfogalmazás a volksbundista és fasiszta svábok kitelepítéséről beszél, ugyanakkor "a sváb kérdéssel kapcsolatos sajtóagitáció és magánakciók mögött, igen sok ponton olyan erők vannak melyeket nem a fasiszta svábság kitelepítése érdekel, hanem egészében a német kisebbség kitelepítése, és ha lehet mindenfajta kisebbség kitelepítése. /.../ Mindezek a perspektívák a lehető legszörnyűbbnek tetszenek azok számára, akik tisztában vannak azzal, hogy Magyarország regenerálódása nem kisebbségeken, svábságon, és általában nem bűnbakok keresésén és kivégzésén múlik, s Magyarország vereségének súlyosabb tétele nem a katonai és nem a gazdasági vereség, hanem az erkölcsi ..."² – írta.

Az elkövetkező hónapok nemzetközi eseményei – a potsdami határozatok nyilvánosságra kerülése, a Németországi Szövetséges Tanács állásfoglalása – immár nem akadályozták, csak korlátok közé szorították a magyarországi politikai pártoknak és a kormánynak a németek kitelepítésére irányuló törekvéseit.

A magyar kormány 1945. december 22-i ülésének napirendjén már a kitelepítések konkrét előkészületei, valamint az azt szabályozó rendeletek szerepeltek. A belügyminiszter

¹ Tóth Ágnes: Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In: Bács-Kiskun megye múltjából 11. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. BKMÖL, 1992. 330-382. 345.

² Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. = Bács-Kiskun megye múltjából 11. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. BKMÖL, 1992. 330-382. 335-337.

expozejában a svábok kitelepítésének végrehajtását a magyarság történelmi feladatának, és egy nemzetközi szerződés kötelezettségének nevezte. A tervezet szerint teljes vagyonekobbzás mellett Magyarországról a német anyanyelvűek és a német nemzetiségűek is kitelepítendőek. Némi kivételezésre a vegyesházasságban élők és az ellenállási mozgalomban aktívan résztvevők számíthattak. A vitában két álláspont ütközött. A párton kívüli, a szociáldemokrata és a kispazda miniszterek továbbra is csak lehetőségként értelmezték a nagyhatalmi állásfoglalást és nem utasításként. A kitelepítés tényét magát elfogadták, de a kitelepítendőek körét mindenképpen egyéni felelősségre vonás keretében kívánták meghatározni. Ehhez kapcsolódóan elfogadhatatlannak tartották a rendelet azon paragrafusát, amely a kivételezettek számát előre rögzíti és azt 10%-ban adja meg. A kollektív kitelepítést elfogadók a külpolitikai veszélyek hangoztatását eltúlzottnak, a nagyhatalmi állásfoglalást pedig határozott utasításként értelmezték. Rákosi Mátyás a következőkkel érvelt: " A németek kitelepítését nem mi találtuk ki. Ennél fogva mi most azon az úton vagyunk, hogy a demokratikus nagyhatalmak és a demokratikus közvélemény határozatát elutasítsuk, óriási tapasztalatlanságot mutatva külpolitikai vonalon, ha a magyarság megtagadná a német nép kollektív felelősségre vonását."³

A minisztertanács végül is névszerinti szavazáson, túlnyomó többséggel elfogadta a kollektív bűnösség elvén alapuló rendeletet.

A magyarországi németek kitelepítése a korábbi terveknek megfelelően a Budapest környéki falvakban indult meg. Az első szerelvények 1946. január 19-én Budaörsről gördültek ki. A budaörsi kitelepítésnél tapasztalt visszasságok mintegy előrevetítették az egész telepítési tevékenység főbb jellemzőit. A kitelepítés valójában minden egyes faluban másként és másként zajlott - aszerint, hogy milyen volt a helyi önkormányzat és a kitelepítési biztos viszonya, a falu pártpolitikai megosztottsága, az ország éppen aktuális belpolitikai helyzete, vagy a szállítási lehetőség -, ennek ellenére természetesen mégis összegezhető sajátságokkal, jellemzőkkel bírt. Az előkészítetlenség, a törvényi szabályozás hiányosságai és a végrehajtó szervek ellenőrizetlen tevékenysége súlyosan megterhelte a kitelepítések egész folyamatát.

Péter Gábor a budaörsi tapasztalatokat alapul véve, a végrehajtás módosítását sürgette a kommunista pártvezetésnél. A kudarc okaként az előkészítés hiányát, az erélytelen és tervszerűtlen lebonyolítást, és a "karhatalom sajnálatos" viselkedését jelölte meg. Elképzelése

³ Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét. BKMÖL, 1993. [1994]. 43-44.

szerint az országot a németek elhelyezkedése szerint kitelepítési zónákra kellene felosztani. A Népgondozó Hivatal a statisztikai összeírások felhasználásával már jó előre elkészítené a kitelepítendőek jegyzékét, amit aztán a faluba kiszálló kitelepítő és mentesítő bizottság véglegesítené a leltárak elkészítésével együtt. Csak ezt követően érkezne meg az érintett faluba a karhatalom, amely a végleges kitelepítési lista birtokában a vagonírozást intézné. A végrehajtás zavartalan biztosítása érdekében azonnal elrendelendőnek tartotta minden sváb községben az utazási korlátozást, a szesztilalom bevezetését, és statárium elrendelését a javak megsemmisítésének megakadályozására, továbbá a rendőrök által elkövetett lopások megfékezésére. "Legnagyobb szegényfoltja a budaörsi kitelepülésnek a karhatalom viselkedése. A rendőrök fegyelmezetlenek, a borpincékben részegeskednek, éjjel őrhelyeiket elhagyják s elmennek inni. Budaörs éjjel részeg rendőrök lövöldözésétől hangos.... A karhatalom vezetői túriks ezt a züllött állapotot, sem erélyt, de még hajlandóságot sem mutatnak annak megváltoztatására. S ez az a pont, ahol a budaörsi helyzet nemzetközi botrányvá válhat."⁴ – írta. Ezért a vezetők azonnali leváltását, a legénység egy helyen, s nem magánházakban történő elhelyezését, a fosztogatók statárium elé állítását, dupla fizetést, és a sváb lakosság iránti fraternizálás megszüntetése érdekében politikai átnevelésüket javasolta.

Általános sérelme volt például a helyi önkormányzatoknak, hogy a telepítési miniszteri biztosok a kitelepítések megkezdése előtt 10 nappal nem értesítették őket, így fölkészülni sem tudtak a rájuk háruló feladatokra. Sok helyütt előfordult, hogy a kitelepítendőek névjegyzékének összeállítását - szintén a törvényi szabályozás ellenében - az adott település polgármesterétől, képviselőitől nem is kérték, ennek ellenére a kitelepítést végző „oszlop” már kész jegyzékkel érkezett a helyszínre.

A tavaszi hónapokra - a kitelepítések ütemét, az országon belül tapasztalható társadalmi ellenállást, a pártok között a mentesítések kapcsán ismét kiéleződött ellentéteket, valamint a technikai lehetőségeket figyelembe véve - nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi német lakosság kitelepítése a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által megjelölt időpontig - 1946. augusztus 1-jéig - nem hajtható végre. Fokozódó nyomás nehezedett április-májustól az Egyesült Államok budapesti diplomáciai képviselői és a németországi amerikai katonai hatóságok részéről is a magyar kormányzatszervekre, hogy a kitelepítések ütemét lassítsák, és a kitelepítendőek számát csökkentsék. Ez azonban azzal járt, hogy a lakóhelyükről

⁴ Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét. BKMÖL, 1993. [1994]. 121-122..

már eltávolított, táborokba gyűjtött emberek kiszolgáltatottsága, sérelme tovább fokozódott, "ami viszont erőteljesen növelte az amúgy is meglévő társadalmi feszültségeket".

A kül- és belpolitikai nyomás hatására, az 1946 január közepén megkezdett sváb kitelepítések júniusban elakadtak. Hosszas tárgyalások után 1946. augusztus 22-én a magyar kormány és az amerikai katonai hatóságok között ugyan megegyezés jött létre, de ennek ellenére a kitelepítések folytatása egyre késett. Több megyében - Tolna, Baranya, Bács-Bodrog - a nyár folyamán az előkészületeket megkezdték, és sok községben ennek megfelelően a telepések birtokba helyezése is megtörtént, de a német lakosság elszállítása 1947 ősziig, 1948 tavaszáig váratott magára.

A politikai vitákat, a törvényhozási folyamatot, illetve a lebonyolítás körülményeit áttekintve tehát megállapítható, hogy a magyarországi németek 2. világháború utáni jogfosztását elsősorban azok a belpolitikai törekvések és külpolitikai kényszerek motiválták, amelyet jogfosztásuk, kitelepítésük révén el akartak érni. Éppen ezért a politikai – választói, gyülekezési, egyesülési – és kulturális jogok korlátozásánál lényegesen nagyobb hangsúlyt kaptak a vagyoni korlátozások.

Kétségtelen, a magyar kormányok szuverenitása a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenléte révén korlátozott volt. Ugyanakkor a törvényelőkészítő viták azt is tükrözik, hogy a magyar politikai erők a kitelepítést nemcsak elfogadták, de maguk is törekedtek erre. A kitelepítendőök körét pedig mindig oly módon igyekeztek meghatározni, hogy az a "körülmények" szerint alakítható legyen. A kollektív bűnösség elvét – elsősorban a szomszéd országokban élő magyarság miatt – formálisan elutasították, ugyanakkor a német kisebbségi közösséggel szemben alkalmazták. Felelősség terheli őket azért is, mert saját hatáskörükben nem jártak el egyértelműen. Nem tették nyilvánvalóvá sem a magyar társadalom, sem a nemzetközi közvélemény számára, hogy mi az, amit saját elhatározásukból, és mi az, amit a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyomására tesznek.

A magyarországi történeti egyházak együttesen és külön-külön is többször, élesen reflektáltak a kormánynak a hazai németek kitelepítésével kapcsolatos tevékenységére. A katolikus püspöki kar körlevélben szögezte le. „Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk, de a rossznak barátaiként minősítenek, és eltávolítanak olyanokat, akikre a bűnt nem bizonyították rá, sőt olyat hoznak föl ellenük, ami természetjogon megilleti őket, pl. az

anyanyelv. Ne tegyünk olyasmit, amit a fegyverszüneti határvonalon túl magyarokkal elkövetőktől nemcsak felháborodással fogadtunk, de elviselhetetlenek is éreztünk.”⁵

Ordass Lajos evangélikus püspök egy helyütt a németek kitelepítését egyenesen „fasiszta módszerekre emlékeztető népcseré”-nek, a magyar nemzet öngyilkos lépésének minősítette, hiszen ezt akkor hajtja végre, amikor „számban és erőben maga is megfogyatkozott”. Példaként a mezőberényi német közösséget említi: /.../ A fájdalmas az – írta -, hogy sokan kerültek elhurcoltatásra és kitelepítésre, akik éppen akkor szervezték meg a magyar hazához való hűséges ragaszkodásnak a mozgalmát, amikor ez számukra csak hátrányt jelenthetett és amikor másutt igen sokan meghunyászkodtak az idők vihara előtt.”⁶

Az egyházi vezetőkön kívül papok, tanítók, falusi jegyzők, a közigazgatás különböző szintjein dolgozó szakalkalmazottak is tiltakozó kérvényeket írtak a kitelepítés kapcsán tapasztalt visszásságokkal kapcsolatban, vagy egyes személyek érdekében. Ezek a tiltakozások, közbenjárások lényegesen nem tudták befolyásolni az eseményeket. A politikai hatalmat gyakorlók figyelmen kívül hagyták/hagyhatták a társadalmi tiltakozást. De pusztán ez a tény semmissé teszi-e magukat a tiltakozásokat, az üldözöttekkel való szolidaritás gesztusait, amelyeket a politikai hisztériakeltés sem tudott megakadályozni. Ezek a gesztusok sikertelenségük ellenére is fontosak. Mert, mint Kapi Béla evangélikus püspök emlékirataiban írta: „ az egyház felsőbbségének igazolnia kellett az ország /.../ színe előtt, hogy gyáván nem kushadt a sarokban, némán engedve megtörténni, amit politikai erőszak a nemzetre oktrojált, hanem a lehetőség határa között, erejéhez mérten teljesítette a maga kötelességét.”⁷

Bármennyire is meghatározzák tehát a történelmi körülmények az események együttesét, a személynek valamilyen mértékű választási szabadsága mindig megmarad. És a felelősség is szabadsága mértékéig terheli.

A történész is meghatározott léte időbeli és térbeli körülményei által. Amennyiben azonban eszközei lehetővé teszik, a múlt tényeinek megállapítása és megértése révén azt igyekszik helyreállítani, amit lelkében és tudatában igaznak vél. Van azonban a múlt elbeszélésének egy másik formája, és ez a tanúé. A tanúé, aki azért idézi fel emlékeit, hogy formát, tehát értelmet

⁵ Békés Csaba-Tóth Ágnes: [közread. és bev.]: „Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk ...” Mindszenty József levelei a hazai németiség ügyében. Forrás. 23. 1991. 7. 55-62. 58.

⁶ Tóth Ágnes: Kitelepítések, egyházak, identitás. Az evangélikus egyház törekvései nem magyar anyanyelvű hívei védelmében 1945-1948. In: Felekezetek, egyházpolitika, identitás. Budapest, 2008. 73-87. 75.

⁷ Tóth Ágnes: Kitelepítések, egyházak, identitás. Az evangélikus egyház törekvései nem magyar anyanyelvű hívei védelmében 1945-1948. In: Felekezetek, egyházpolitika, identitás. Budapest, 2008. 73-87. 81.

adjon életének és ezzel identitást teremtsen magának. A két elbeszélő - történész és tanú – nem ugyanolyan módon kezeli az igazságra törekvést, a kétféle elbeszélés mégis kiegészíti egymást. A tanú elbeszélése gazdagítja a történészt, mert az egyedi, a semmi mással össze nem vethető személyeset mutatja meg.

Talán kevésbé ismert tény, hogy a Magyarországról elűzött 220 ezer német közül mintegy 15 ezren visszaszöktek. Vállalták az illegális határátlépés kockázatát, az újbóli kitoloncolás veszélyét, az évekig tartó társadalom alatti lét minden szenvedését. Vállalták, mert nem akartak lemondani önazonosságukról, a szülőföldre, a hazához való jogukról.⁸ Ahogy ők fogalmazzák: „Csak egy darab kenyeret akartam enni, de azt otthon akartam.”, „Hazavágytunk, ahol a bölcsőnk állt és nem más országba.” „Was Heimat ist, kann ich nicht sagen, ich muß das in meinem armen Herzen tragen.”

Minden szenvedés egyedi. Egymással nem összevethető, és semmifajta összehasonlítással nem relativizálható. Az egyedi, a személyes körében már nem igazítanak el bennünket a politikai viták, a vagonok menetrendje, az elkobzott házak száma, vagy földek nagysága. A személy sorsa személyes viszonyulást követel. Aligha jelenthetjük ki kételyek nélkül, hogy nincsenek e tekintetben tartozásaink.

A magyarországi németek 2. világháború utáni története a magyar társadalom múltjának is részét képezi. Hozzánk tartozik. Nélküle nincs nemzeti önismeret. Csak ország van, és nem közös haza.

⁸ Erre vonatkozóan lásd Tóth Ágnes: Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Budapest, 2008. 375.